

Hozzászólás a kritikai szocializmuskritika-vitához

Írásában Trencsényi László (Vágyakozás kritikai szocializmuskritikára) fontos történelmi összefüggések feltárására, lényeges tendenciák elemzésére vállalkozott. Egészen természetes, hogy minden megállapítása, jelzése újabb és újabb asszociációk sorát indítja el mindnyájunkban, akik a tárgyalt korszakban dolgoztunk a „művelődés- és mentalitástörténet” valamely területén.

Természetesnek érzem azt is, ha T.L. írásához sokan fűznek – állításait erősítő vagy gyengítő – észrevételeket, akár a bevezetésben megfogalmazott két „tétel” általános elfogadhatóságáról, akár egyes területeket, személyeket, műveket illetően. Az is természetesnek tűnik, hogy a legtöbb hozzászóló a nevelésügy, oktatáspolitikai területéről érkezik, hiszen ez a tanulmány legrészletesebben kidolgozott fejezete.

Azt viszont már nem tartom természetesnek, sőt nagyon is meglepőnek találok, hogy éppen *Andor Mihály* tette kétségessé éppen *Gáspár László* szerepét a tárgyalt időszakban (Adalék a kritikai szocializmuskritikához). Gáspár Lászlót, akit T.L. – a lényegyet tekintve a „létező szocializmus” oktatáspolitikájának egyik lebontójaként értékel. Sokunk szerint ugyanis Gáspár László tette a legmerészebb lépéseket az akkor működő, szerkezetében és munkaformáiban uralkodó iskolamodell lebontásában. Szentlőrincre úgy tekintünk, mint az akkor lehetséges reformfolyamatok zászlóshajójára.

Hogy miért találok meglepőnek A.M. ellenkező véleményét? Nemrég olvashattuk A.M. kemény hangvételű cikkét (A rohanó iskola'. Népszabadság, 2002. május 25.), amely félreérthetetlen állásfoglalását alcímben is megfogalmazza: „Igaza van a népi bölcsességnek: aki sokat markol, keveset fog.” A.M.-nak ebben szintén igaza van. A közoktatás folyamatos minőségromlásának egyik okát a tananyag zsúfoltságában látja. A rendszerváltás előtt, és a rendszerváltás után is, az egyes tantárgyak, tudományágak számos képviselője konzekvensen arra törekedett, hogy a tananyagot egyre gazdagabbá, korszerűbbé tegye; ez a törekvés okozza a tananyag zsúfoltságát, mert a bővítés nem járt együtt szelekcióval. Az egyre növekvő terjedelmű tananyag az átlagos körülmények között élő, átlagos képességű tanulók számára feldolgozhatatlannak bizonyul. Jól látja A.M., hogy az egyes tantárgyak tanárai élesen tiltakoznak a tananyag csökkentése ellen, mert – idézem A.M.-t – „...szakítania kellene az eddigi tantárgystruktúrával, és meg kellene tanulnia egy más elvek szerint szervezett tananyagot”. Értem, megértem A.M. gondolatmenetét, sőt egyetértek vele.

Meglepetésem oka az, hogy A.M. biztosan tudja, hogy az általa megfogalmazott 'szakítást' Magyarországon először és konzekvensen Gáspár László valósította meg: ő kezdeményezte, ő kísérelte meg e koncepció átültetését a gyakorlatba – a tantestülettel együttműködve – a szentlőrinci iskolakísérletben. Gáspár hozzájárult – hozzá mert nyúlni – a hagyományos tantárgyi rendszerhez, új tantárgyakat alakított ki újszerű felépítésben, a tanítási órák számát csökkentette, azok anyagának egy részét szakkör-szerű foglalkoztatásban dolgoztatta fel, ezzel felszabadította az időt más tevékenységi formák számára...(!). Logikus, hogy ebben a pedagógiai helyzetben megszüntette az osztályozást (most egy pillanatra a jelenleg – 2003. januárban – folyó vitákra gondolok). Az is-

kolai élet általában kiterjedt az egész napra, de persze a tanulás hagyományos formáin túl: munkára, játékra, olvasásra stb. Ezek a mély, filozófiai, pszichológiai és pedagógia-történeti gyökerű változtatások – új tartalom, új szerkezet – lehetővé tették (volna) a voltaképpen „nevelés” kibontakozását.

Jól tudom, hogy végül nem születtek véglegesnek tekinthető tantervek, tankönyvek. És amelyek létrejöttek, azok sem voltak igazán „jók”. Ennyi idő és ekkora nyomás alatt hogyan is születtek volna „jobbak”? Ám – tessék mondani – a hivatalos tantervek, tankönyvek egyformán „jók” voltak? Akkor miért kellett azokat újra és újra átdolgozni, korrigálni, csökkenteni? Nos, Gáspár László koncepcióját – mint említettem – nagy neveléstörténeti lépésként fogtuk fel. Ma is ez a véleményem.

Sem a múlt rendszerben az ebből a célból működtetett OPI (Országos Pedagógiai Intézet) különböző bizottságai, sem az MTA Elnöki Közoktatási Bizottsága, sem a rendszerváltás után a különböző alapállásból kiinduló NAT-konceptiók nem tudták ezt a lépést megtenni. (A jelenlegi viták a törvényről, azt gondolom, éppen erről a lépésről szólnak!) Gáspár László megtette e lépést akkor, amikor – néhány tekintélyes támogatója ellenére – hideg, értetlen, elutasító légkör vette körül. Minden kicsi engedélyt csak kicsikarni lehetett; bizony-bizony minden türelmes támogatóra szüksége volt – végül azonban a jogrend győzött a pedagógiai érvekkel szemben, az iskola egyetlen percig sem működhetett biztonságban.

Végül nem születtek véglegesnek tekinthető tantervek, tankönyvek. És amelyek létrejöttek, azok sem voltak igazán „jók”. Ennyi idő és ekkora nyomás alatt hogyan is születtek volna „jobbak”? Ám – tessék mondani – a hivatalos tantervek, tankönyvek egyformán „jók” voltak? Akkor miért kellett azokat újra és újra átdolgozni, korrigálni, csökkenteni?

---

ban a jogrend győzött a pedagógiai érvekkel szemben, az iskola egyetlen percig sem működhetett biztonságban.

A.M. cikkének címe felidézi bennem azt az erőteljesen hangoztatott gáspári instrukciót, mely szerint „nem sürgetünk”, nem mondjuk, hogy „gyerünk, gyerünk”, hogy „gyorsabban, fiam”. A kollégák elmondták, milyen nehéz ezeket a rutinmondatokat „visszanyelni”.

Lehetetlen, hogy mindezekkel ne értene egyet A.M.!

Mindezek tudatában vitatom A.M. cikke utolsó bekezdésének és az egész 'Adalék'-nak mondanivalóját, hogy tudniillik Szentlőrinc azért nem vált követendő példává, mert nem volt mit követni. Volt mit követni, és ma is volna mit követni, a szentlőrinci modell lehetne alternatív iskola.

Hogy az általános elfogadás – követés – elmaradásának a jogi korlátokon kívül mik voltak az okai, azokat maga Gáspár László foglalta össze keserű elemzésében (Embernevelés', 1997. 3.). Az ott felsorolt gátló tendenciák egynémelyike ma is hat. Mégis – úgy gondolom –, nem volna akadálya a mai helyzetet figyelembe vevő, de az alapeszméket továbbbővítő „Szentlőrinc-alternatívának”.

Persze A.M. világosan megírta, hogy kellemetlen tapasztalatai, kínos élményei adják az alapot ahhoz, hogy elutasítsa Szentlőrinc méltatását. Ezzel nincs mit vitatkoznom, a tapasztalatok úgy hatottak, hogy máig meghatározzák A.M. nézeteit Szentlőrincről. Igaz, másnak is voltak rossz tapasztalatai, adódtak ilyenek számomra is. Nekem is voltak nyugtalanító vitáim Gáspár Lászlóval, például éppen felmérés-értékelés ügyben. Olyan vitába nem tudok belemenni – megfelelő felkészültség híján –, hogy „apró, jelentéktelen esetek” mikor rontják le valamely nagyszabású kezdeményezés hitelét, illetve mikor nem szabad ilyeneket meghatározó tényezőként figyelembe venni. Magam napjainkban is úgy érzem: a magyar pedagógiának Szentlőrinc megőrzendő értéke.

Bátorkodom A.M. figyelmét a következőkre felhívni. Talán érdemes kézbevennie az Embernevelés című folyóirat (a Kemény Gábor Iskolaszövetség lapja) néhány számát. Különösen a már említett, 1997. évi 3. számot, amely a szentlőrinci iskolakísérlet neve-

léstörténeti szerepéről szervezett konferencia előadásait közli, valamint a következő 4. számot, mely az előzőből kimaradtakat tartalmazza. Hadd jegyezzem meg: hét évvel a rendszerváltás után! Javaslom még a Gáspár László tragikus elhunytá után kiadott emlékszámot is áttekinteni (ha ugyan A.M. nem ismerné mindezt). Eleve nem fogadom el azt az ellenvetést, hogy az így exponált konferencián, vagy a gyász és megrendültség légkörében csak a „jót” illik-lehet elmondani. Az előadók, a publikációk szerzőinek többségét közelről ismertem, tudtam, tudom róluk, hogy kinek milyen jellegű, erejű fenntartásaik voltak/vannak Szentlőrincsel kapcsolatban, talán azt is, hogy távolságtartásukat milyen tényezők motiválják. Ezeket – hangsúlyozom – a megjelent szövegekben sem titkolják, inkább nagyon finom megfogalmazásokkal érzékeltetik. Ám egyikük sem vonja kétségbe a szentlőrinci vállalkozás neveléstörténeti jelentőségét, szerepét az adott korszakban. (Utalok még az Embernevelés 1999. évi 1. és 2., valamint a 2000. év valamennyi számára.) Egyikük sem vonja kétségbe Gáspár László magatartásának konzekvens voltát. Sőt éppen ezeknek a vonásoknak a kiemelése jellemzi az említett folyóiratcikkeket. Pedig a szerzők maguk is – többnyire – iskolakoncepciók kidolgozói, iskolateremtők a szó konkrét és átvitt értelmében. Sajnos A.M. hozzászólásából éppen ez a differenciált szemlélet hiányzik.

Ezzel szembekerül T.L. eredeti gondolatával, amely írása utolsó mondatában található. „A kontinuitás folyamatos megszakítottságának tudata legalább egy faktora szakmánk kontraszelekciónak.” Ezt a gondolatot kiegészítem azzal, hogy demokratikus politika nem tévesztheti meg – felnövő – értelmiségét olyan módon, hogy a kontinuitást megszakítva elhallgat, félrevezet: a múltat csak egészében lehet – szabad – vállalni, azt is figyelembe véve, hogy a múlt valamikor „jelen” volt, a maga ellentmondásaival, árnyalataival együtt sohasem fekete-fehér. T.L. írásában a „lebontó” funkció feltárásával és elemzésével értékek mentésére vállalkozott. A.M. pedig – sajnálatosan – Gáspár László tevékenységét kirekeszti a megmentendő értékek közül, pedig az 'Adalék' első bekezdéséből – úgy tűnik – nagyon is érti, lényegében, mélységében T.L. gondolatmenetét, szándékát. Ezt az értést, a vele egyetértést érzem természetesnek.

Utóirat. A kézirat elkészülése után olvastam *Csalog Judit* első hozzászólását. Megjegyezni kívánom, hogy Szentlőrinc nem volt „maximálisan támogatott, védett” iskola. Az OPI-ban is voltak ellenzői, emlékezetem szerint a minisztériumban is. Viszont voltak támogatói, védői, akik a döntő pillanatban képesek voltak Szentlőrinc érdekében beavatkozni. Csalog Judit és az én emlékeim nem szemben állnak egymással, hanem egymás mellett lehetnek igazak. Ez az adott kor egyik jellemzője. Jellemző az is, hogy az 1976-ban rendezett értekezletről – bár ott voltam – akkor sem tudtam – ma sem tudom –, hogy kinek a kívánságára, milyen célból hívták össze, és hogy egyáltalán elért-e valamilyen célt. (1)

Jegyzet

(1) A szerző a tárgyalt időszakban az OPI vezető munkatársaként a szentlőrinci iskolakísérlet referense volt. Itt közölt hozzászólásának kézírata 2003. januárban készült.